HET WEERTER BOS

door J. H. H. DE HAAN (Weert)
– met foto's van de schrijver –

I. Geschiedenis van het Weerterbos en zijn omgeving

Een woord vooraf

Veel, zeer veel is er in de loop der eeuwen, aan het Weerterbos voorbijgegaan, vooral ook omdat het door zijn ligging en ondoordringbaarheid in vorige eeuwen van grote strategische betekenis is geweest.
Het Weerterbos is echter geen bos met machtige eeuwenoude bomen, doch een complex van naald- en loofbossen, van bomen en heesters, waar planten en dieren voldoende voedsel kunnen vinden voor hun bestaan en waar ze zich in stand kunnen houden.
Met kijker en camera heb ik het doen en laten in deze natuurlijke levensgemeenschap in de opeenvolging der seizoenen bestudeerd; in een serie artikelen zal ik iets over zijn geschiedenis, flora en fauna vertellen.
In 1970 werd een strook van 57 HA als eerste aanzet tot behoud van dit gebied door het Limburgs Landschap aangekocht.

Vroegere bewoners

Temidden van uitgestrekte heidevelden en een aaneenschakeling van moerassen, vennen en zandverstuivingen, welke zich in noordelijke richting uitstrekken tot aan de ondoordringbare Peel, lag op 'n hoger gelegen zandvlakte de plaats Weert.
De uitgebreide begraafplaatsen in de vorm van urnenvelden, die in deze omgeving in de loop der jaren zijn blootgelegd en de vele stenen gebruiksvoorwerpen die hier gevonden zijn, wijzen erop dat reeds de neolithische mens zich in dit gevarieerde landschap thuis voelde. Oeros, zwijn, hert en vis boden hem een afwisselend menu. Van de vachten werd kleding, van de huiden werden tenten vervaardigd, 'n gemakkelijk verplaatsbaar home.
De relicten uit de opeenvolgende culturen leveren het bewijs dat de primitieve nomadenvolken zich hier gedurende vele eeuwen hebben weten te handhaven tot aan de inval der Romeinen.

Foto 1
Huislook, Sempervivum tectorum L. afkomstig van een oude boerderij aan de rand van het Weerterbos.

Na de komst van Franken en Saksen valt er een uitbreiding van veeteelt en akkerbouw te constateren, er ontstaan dan vaste nederzettingen.
Tot voor honderd jaar werden de woonhutten en speciaal de onderkomens voor het vee uit heideplaggen opgebouwd. Ook werden er wel muren opgetrokken uit gevlochten takken die met klei besmeerd werden, terwijl de daken met stro en plaggen werden afgedekt. Het gebruik om huislook, *Sempervivum tectorum* L., een plaats op deze dakbedekking te geven was als afweer tegen blikseminslag bedoeld; de naam „donderblad" wijst hierop! Tevens zou de plant de macht bezitten om de bewo-

ners voor de cholera te vrijwaren. Karel de Grote (742-814) zou het planten van huislook op de daken der huizen bevolen hebben. Deze vetplant is voor deze standplaats dan ook bij uitstek geschikt. Ze behoort tot de familie der Succulenten.
Het huislook op foto 1 stamt van een oeroude boerderij welke tot aan het begin van deze eeuw bij het Weerterbos was gelegen en waarop deze plant sinds mensenheugenis een groeiplaats had gevonden.
Vermoedelijk uit veiligheidsoverwegingen ging men de woningen in het landschap dichter bij elkaar groeperen, waaruit de kleinere gemeenschappen zijn ontstaan van boeren, die naast hoornvee soms over wel honderd stuks schapen beschikten. Ook het houden van bijen hoorde tot de gebruikelijke bezigheden; de bijenkorven werden gevlochten van stro dat met behulp van braamstengels werd verstevigd.
De gehuchten die zich zodoende geformeerd hebben staan nu nog bekend onder de oude benamingen zoals Laar, Heugten e.a.

De heren van Horne

De oudste geschiedschrijving van deze streken dateert uit het jaar 1062, toen het gebied van Weert en Nederweert in het bezit was van Markgraaf Otto van Thüringen en zijn echtgenote Adèle, dochter van Lambertus II, Graaf van Leuven.
Deze hadden toen, bij schriftelijke overeenkomst, hun in de Weerter omgeving gelegen bezittingen in ruil tegen andere goederen afgestaan aan het Kapittel van St. Servaas te Maastricht. Al spoedig droeg dit college de voogdij over dit nieuw verworven gebied op aan de Heren van Horne.
In de tweede helft van de dertiende eeuw hebben deze vervolgens dit gebied in eigendom verkregen. De „Publications" dl. XII 1875 pag. 443 e.v. maken melding van een op 23 februari 1482 ter gelegenheid van de „blyde inkompst" van Jacob II, Graaf van Horne, aan de inwoners van Weert en Nederweert ten aanzien van dit grondgebied geschonken of gewaarborgde rechten en vrijheden.

> „Sy sullen oich alle gemeinden binnen der vorss. twee „dinghbencken gelegen, dat is die heide, weide, water „ind land, broich, bosch ende brant mit des daeraen „cleven mach, ten euwigen dagen toe gebruycken, „gelyck sy alden herkommen enz."

Volgens overlevering zouden de bewoners van Laar de heidevelden gelegen tussen Laar en het Weerterbos van de Graaf van Horne gekregen hebben als tegenprestatie voor het graven resp. uitdiepen van de grachten om het kasteel te Weert, en voor het verrichten van andere hand- en spandiensten.

Valken en kraanvogels

In dezelfde hierboven geciteerde akte van privilegie — evenals in menig ander geschrift uit vorige eeuwen — wordt melding gemaakt van de valkenjacht; over het uitoefenen van het jachtbedrijf in deze contreiën, niet ver van Valkenswaard, is nog weinig gepubliceerd.
Reeds Karel de Grote heeft in 800 een wet uitgevaardigd, waarbij werd bepaald, dat ieder die een valk „bekwaam tot het vangen van kraanvogels", steelt of doodt een even goed ex. moet teruggeven en bovendien een boete van zes denarii betalen moet; waaruit blijkt dat reeds destijds op ruime schaal het vluchtbedrijf werd uitgeoefend. (Dr. A. Swaen, De Valkerij in de Nederlanden).
Mogelijkerwijs dat de „hutten" die men in het Weerterbos nog aantreft, zoals de Maarheezer hutten, de Grashut en de hutten aan de Bolderdijk plaatsen zijn geweest, waar de valkeniers hun valken zijn gaan vangen. (L. Coveliers: Valkerij en Valkeniers van Arendonk). Er zijn echter nog andere meningen welke de aanduiding "hut" in verband brengen met smeltovens van ijzer uit ter plaatse in de bodem aanwezige oerlagen.
De geciteerde ordonnantie van Karel de Grote duidt erop dat de kraanvogels op hun trek naar het Zuiden en terug naar hun broedgebieden, reeds eeuwenlang de aandacht hebben getrokken.
Nergens in Nederland zijn de sporen daarvan zo duidelijk terug te vinden als juist in dit gebied.

Foto 2

In Duitsland weggevlogen jachtvalk. Slechtvalk ♀, Falco peregrinus Tunstall, welke op Laar een kip sloeg.
Deze valkensoort werd vroeger op de heide in de buurt van Valkenswaard gevangen en door de valkeniers afgericht.

Tientallen malen heb ik zelf in de loop der jaren gezien hoe kraanvogels — meestal in grote trekken (van ± 100 ex.) of in enkele kleine trekken (van ± 30 ex.) — op hun traject over de Peel de heidevelden langs het Weerterbos hebben overvlogen. Dat beeld is de laatste halve eeuw nauwelijks veranderd; nog op 19 september 1971 volgde een troep van meer dan 100 stuks deze weg en vond een plaats om uit te rusten in de oostelijk van Budel, op de grens van Limburg en Brabant gelegen Weerter Bergen.
Aanduiding van de kraanvogeltrek ligt verankerd in o.a. de benaming van het kasteel Craenendonck, waarvan reeds in de geschiedenis rond 1200 sprake is. Dit kasteel is gelegen in het aangrenzende brabantse gebied langs het riviertje de Aa, tussen Maarheeze en Soerendonk.
In dit heidegebied liggen enkele plassen die namen dragen als Craenenbroek en de Kraanvennen. In de gemeentewapens van Soerendonk en Maarheeze staat de kraanvogel centraal, zie foto 3. Waar over het algemeen de adelaar, hert en leeuw de eer genieten als wapendier te worden opgevoerd is hier zeker de belangrijkheid van deze vogel in het in deze dorpen omringende landschap de aanleiding geweest tot deze uitverkiezing!
De afbeelding toont ons deze gemeente-wapens gebijteld in de gevel van het raadhuis van Maarheze. De heraldieke figuur in het wapen van Maarheze toont ons de kraanvogel rustend op de rechterpoot, terwijl de tenen van de linkerpoot een steen omklemmen. Hierdoor treedt hij als symbool van de waakzaamheid naar voren, zoals dit door een oude legende wordt bevestigd.

Foto 3

De Kraanvogel als wapendier in de wapens der Gemeenten Soerendonk en Maarheze.

De sage vermeldt, dat kraanvogels tijdens het voedsel zoeken een wachtpost uitzetten, die bij dreigend gevaar de troep alarmeert. Bij het intreden van een rustpauze houdt deze een steen met de tenen van zijn opgeheven poot omklemd. Mocht ook hij door slaap overmand worden, zo zal de vallende steen hem alsdan tot nieuwe waakzaamheid wekken.
Ook in Hongarije komt dezelfde symbolische voorstelling in gemeente- en familiewapens voor.

Terreur door mens en dier

Het leven was tot diep in de 16de eeuw in zo'n dorpsgemeenschap alles behalve rustig.
Het was in die tijd dat Robert van Arenberg, die een bondgenoot van de Geldersen was, met zijn leger in Hamont in garnizoen lag en van daar uit deze omgeving terroriseerde. De Geldersen op hun beurt legerden zich toen op Craenendonk en trokken eveneens op roof uit naar het Weerter gebied. Ze brandden de aan de rand van het Weerterbos gelegen gehuchten Boshoven, Hushoven en Laar nagenoeg plat en stalen er paarden en goederen.
Doch de Weertenaren lieten zich ook niet onbetuigd en dreven de Gelderse benden tot in het Weerterbos terug, dat een pracht schuilgelegenheid bood. Daarvan profiteerden even hard de wolven, waarvan de eerste schriftelijke meldingen dateren uit 1517.
In de „Chroniek van de Heerlijkheid Weert" van A. J. Flament wordt vermeld dat Rutten Dries, die zes jonge wolven had gevangen 2 Hornse guldens kreeg en de drie gezellen, die met bussen des nachts „de oude wolf meenden te schieten" elk 12 stuivers, 3 oort.
In de Kronijk uit het Klooster Maria-Wijngaard te Weert is opgetekend hoe in 1563 „Vier mans bijeen hebben die wolven doot verbluft of gejaeght in den sneeuw, twee hebben zij geten ende twee laten liggen."
Ook in 1637 ging men in het Weerterbos en het Weyfelterbroek op de wolvenjacht. Volgens opgave van de stadsarchivaris van Weert, de heer J. Henkens komen in de stadsrekeningen van Weert uit die tijd meermalen betalingen voor, welke op het doden van wolven betrekking hebben: Rekening van de Stadsburgemeester Hendrik van Haelen, van 1 Nov. 1649-1 Nov. 1650; Rekening van den stadsburgemeester Jacob Peerbooms van 1 Nov. 1651 - 1 Nov. 1652.
17 november 1652 wist Jacob Bruyns in het Weerterbos vijf jonge wolven te bemachtigen. Hij bracht ze naar het stadhuis, waarvoor hij twaalf guldens mocht incasseren.
Er is herhaaldelijk afwisselend sprake van het voorkomen van wolven in het Weyfelterbroek en in het Weerterbos. Beide gebieden vormden voor deze dieren een vrijwel gelijk biotoop, waarin hoger gelegen droge bossen met natte gedeelten afwisselden, en van waaruit haast ongezien strooptochten op schaapskudden ondernomen konden worden.
De schapen waren voor de bevolking van deze streek toendertijd van groot belang. Ze voorzagen hen van vlees en wol, terwijl ook de stalmest evenals die van het hoornvee een belangrijke bijdrage leverde voor de grondverbetering.
Wol stond bijzonder hoog aangeschreven, het gilde van het Wolambacht in Weert dateerde al van 1378. Vooral in de winterdagen werd in huisvlijt wol tot garens verwerkt, waarbij het spinnewiel een onmisbaar werktuig vormde.
De oude boerderij gelegen op Laar, waarvan een foto op de omslag van dit nummer is gereproduceerd, wordt thans nog bewoond door een familie, die van oudsher het beroep van spinnewielmaker heeft uitgeoefend. Op een draaibank maakten ze de voor de omgeving zo noodzakelijke apparatuur en fabriceerden ze, tot vermaak der kinderen, draaitollen.
De wolspinnerij voerde tot de lakenweverij en deze kwam door het Wolambacht tot grote ontwikkeling. Het Weerter laken had een goede afzet en genoot een internationale reputatie.
Vandaar de gezamenlijke kudde-beveiliging tegen de roofzuchtige wolven: overdag waakten daarover de herders met hun honden, 's avonds werden de schapen in de grote plaggen schaapskooien aan de rand van de heide bijeengedreven.

Ondanks de intensieve achtervolging waaraan de wolven eeuwenlang in deze streken blootgesteld zijn geweest blijkt ook anderzijds wel hoe moeilijk het geweest is aan hun voorkomen hier voorgoed een einde te maken. Vermoedelijk kwamen steeds andere wolven uit de Ardennen weer naar hier.
Nog op de Tranchot-kaart Blad 31.1803-1820 vinden we in de Ospeler Peel ter hoogte van het tegenwoordige „ontvangstcentrum" in het Natuurreservaat „De Groote Peel" een „Wolfs val" vermeld; de betere bewapening van de negentiende eeuw heeft uiteindelijk toch tot een komplete uitroeiing geleid.

Vogelwacht in de 17e eeuw

Interessant is het te vernemen, dat omtrent het jaar 1680 de Magistraat van Weert een wacht instelde van veertig jonggezellen om in de broedtijd de nesten der nachtegalen dag en nacht te bewaken.
„Naumann", waarvan de eerste uitgave in 1797 tot stand kwam, vermeldt o.m. „In Holland wird, wie man sagt, der Raub einer Nachtigall oder dass Zerstören ihrer Brut mit hundert Gulden bestraft.", hetgeen dan toch wel voor die tijd een zeer zware boete was. Hoeveel moeite heeft men zich vroeger reeds getroost om het vangen van met uitroeiing bedreigde vogelsoorten tegen te gaan!

Schuilkerk in het Weerterbos

In mei 1649 vaardigden de Staten van Holland plakkaten uit, volgens dewelke geen priesters meer in de Meyerij van 's Hertogenbosch mochten verblijven, noch er godsdienstoefeningen mochten houden.
Aangezien de grens van het Staats en Spaans gebied door het Weerterbos liep, riepen de Minderbroeders uit het Weerterklooster op de Bolderdijk de gelovigen van het aangrenzende brabants gebied samen om daar in de open lucht de door hen te houden godsdienstoefeningen bij te wonen. Vanaf Pinksteren 1649 werd er iedere zondag ter plaatse de H. Mis gelezen en gepreekt.

Foto 4
Grenskerk-monument in het Weerterbos.

Weer en wind lieten zich echter geducht voelen en er werd dan ook ter plaatse een afdak gebouwd, waaraan later een schuur werd toegevoegd, die volgens de geschiedschrijving soms aan 1000 tot 2000 mensen toevlucht moest bieden. Het geheel bevond zich aan het einde van het Weerterbos, nabij het Kievitsven onder een oude eikenboom. Op 2 oude kaarten staat ongeveer ter plaatse waar deze schuurkerk moet hebben gestaan op een open plek in het bos een grote boom getekend met de aanduiding: „Arbre de Ruevack". Mogelijk een baken ten dienste van reizenden?
Deze toestand op religieus gebied heeft geruime tijd geduurd.
De weg van Someren naar de Bolderdijk heet nu nog de Kerkendijk. Om van Weert deze plaats te bereiken zochten de paters een kortere weg door het Weerterbos. De bewoners van Laar hebben toen daar een smal pad van enkele meters breed opgeworpen om hen droogvoets deze contreien te laten passeren; deze weg staat nog heden ten dage onder de naam van „Munnekenpad" bekend.
Ook midden in het Weerterbos bij de Grashut omtrent Huchten, werd in 1651 door en voor de gelovigen van Maarheze, Heugten, Leende en Heeze een schuilkerk gebouwd, die omgeven was door een drie

meter brede en twee meter diepe gracht. Vermoedelijk wel over een periode van dertig jaren, totdat in het aangrenzend brabants gebied weer voldoende priesters aanwezig waren, werden daar godsdienstplechtigheden eveneens door de Minderbroeders gehouden. Ook daar herinneren nu nog voorkomende namen als „kerkedijk" en „oude kerkdijk" aan deze gebeurtenis.

Op 8 juli 1956 werd ter gedachtenis aan dit historisch gebeuren op de restanten van de fundamenten van het oude kerkgebouw in het Weerterbos op plechtige wijze, als vermeld in de Maasgouw dl. 75 pag. 54 een monument onthuld, zoals we het er nu heden ten dage te midden van de uitgestrekte bossen kunnen aantreffen. (zie foto 4)

Grenspaal

Niet zo ver van deze „schuilkerk" verwijderd, ter plaatse waar in het Weerterbos de twee provincies, Noord Brabant en Limburg aan elkaar grenzen en waar vroeger de plaatsen Budel, Someren, Nederweert, Weert en Heugten samen kwamen staat een historische grenspaal aan de oevers van de Sterkselse Aa op de „oude Meulenstat" van Heugten, uniek van vorm en afmeting. (zie foto 5)

Volgens een oorkonde van 23 mei 1421 bericht de heer van Cranendonk dat Budel paalde aan „de oude Meulenstat" en krachtens dezelfde akte deed Budel van het gehele gebied langs het Weerterbos zijnde 106 HA afstand tegen een vergoeding van ƒ 400,—. Winkelmolen beschrijft in zijn „Geschiedenis van Budel en Cranendonk" uitvoerig het wel en wee van deze streek. We zien daaruit o.m. dat in 1745 de bewuste stenen limietpaal door de magistraat van Weert werd vernieuwd.

In 1717 verklaarde de gemachtigde van de stadhouder van Peelland, de burgemeester en schepenen van Someren, de schout, burgemeester en schepenen van Weert en Nederweert, mitsgaders die van Budel de grenspaal op de „oude Meulenstat" van Heugten te hebben doen voorzien van twee nieuwe banden en

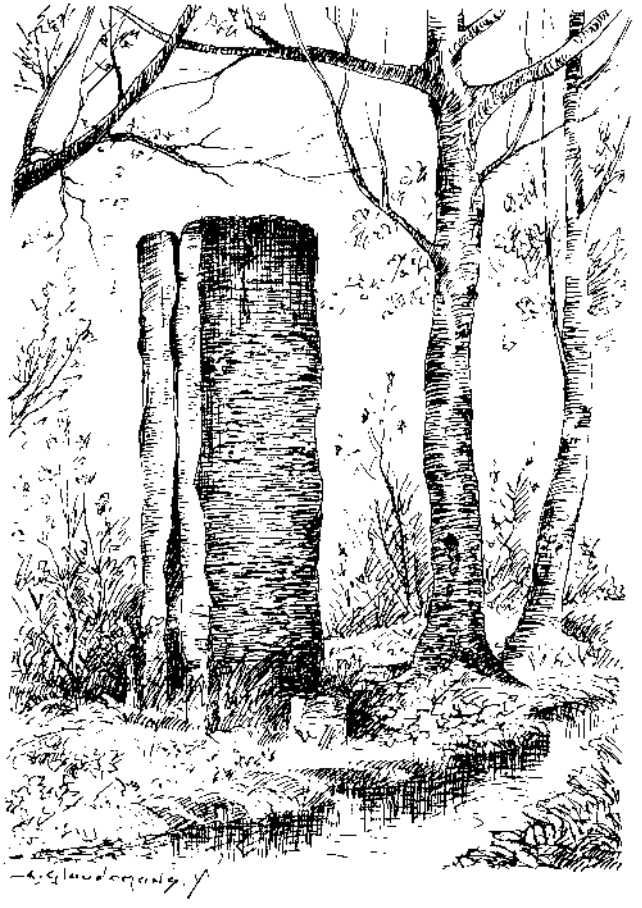

Foto 5

Grenspaal op de „oude meulenstat" van Heugten in het Weerter Bos. del. A. Glaudemans.

door de gerechtsboden te hebben doen bannen. Dat herhaalde zich nog eens in 1745. Toen was ook de magistraat van Maarheze, Soerendonk en Gastel erbij aanwezig, hetgeen wel de belangrijkheid van deze paal in die dagen onderstreept!

HET WEERTER BOS

door J. H. H. DE HAAN (Weert)
– met foto's van de schrijver –

II. Historische gegevens

Topografie van het Weerterbos

De benaming „Weerder Bosch" vindt men reeds vermeld op een kaart van BRABANTIAE, welke omstreeks 1666 door de Nederlandse cartograaf: F. de Wit werd vervaardigd en in kleur uitgevoerd.
Frederici de Wit woonde destijds te Amsterdam in de Kalverstraat „in de Witte Paskaert" en van zijn kunstige hand is veel cartografisch werk van vele delen van ons land, alsmede plattegronden van belangrijke steden, verschenen.
Op de onderhavige kaart van Brabant, hier ten dele gereproduceerd (zie foto 1), vindt men het „Weerder Bosch" aangeduid op de grens van het Land van Hoorn en Peel- Lant, laatst genoemd gebied was een uitgestrekt drassig heidegebied. Aan de kant van

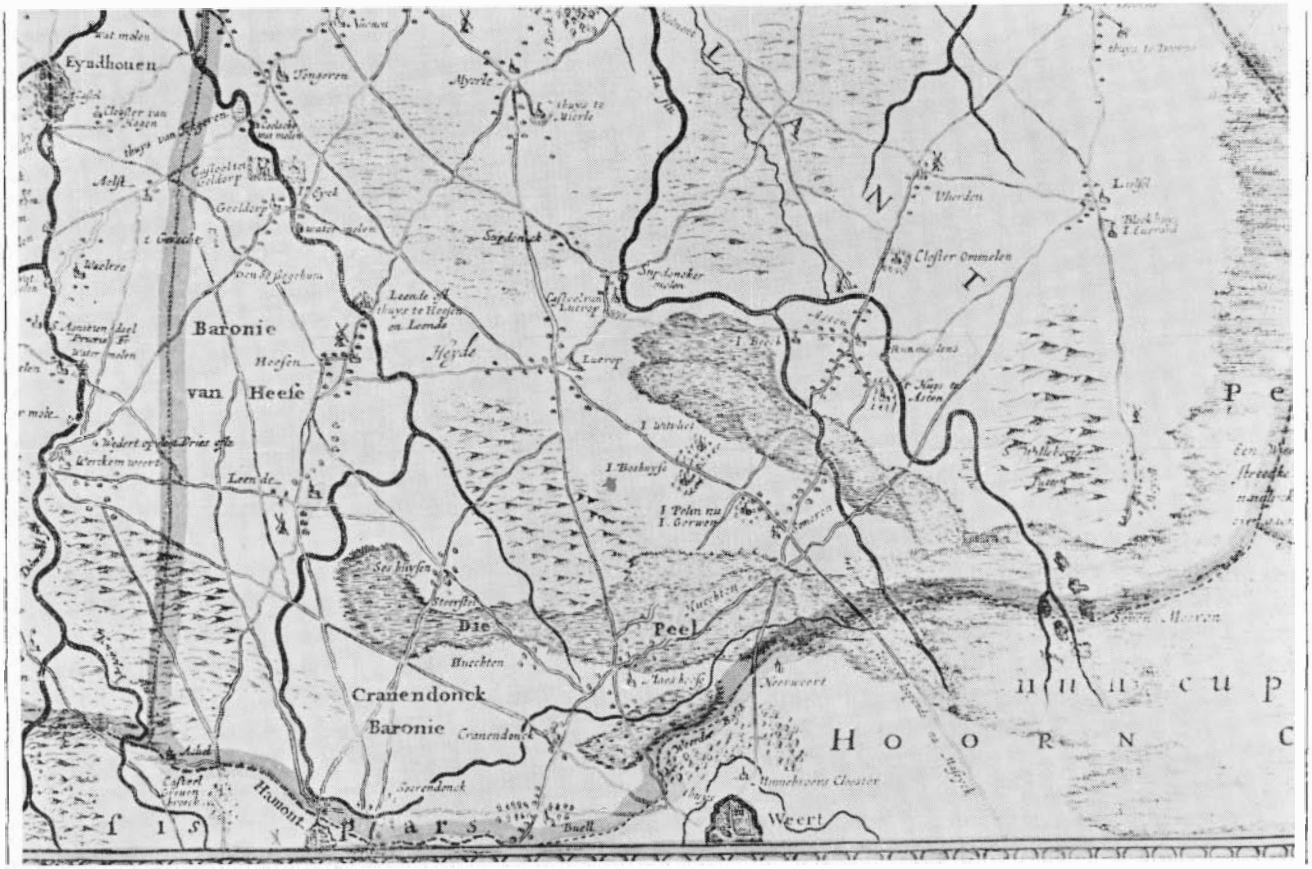

Foto 1. *Gedeelten van de kaart van Brabant, door Frederici de Wit, 1666.*

Weert strekte zich eveneens een groot heidelandschap uit. Al wordt men gefascineerd door de veelheid van interessante gegevens, toch moet men de nauwkeurigheid van deze kaart met enige reserve betrachten, speciaal ten aanzien van de onderlinge geografische ligging der objecten. Zo ziet men o.a. de weg van Weert naar Someren zich in de Peel verliezen, evenals de verbinding van Maarheze over Huchten. Hiermede werd aangeduid, dat destijds de begaanbaarheid van deze wegen afhing van de weersomstandigheden en dat iedereen die zich op weg begaf maar moest afwachten, of hij zijn doel wel zou kunnen bereiken. In die dagen liep de enige, het gehele jaar door bruikbare verbinding tussen Midden-Limburg en Brabant via Weert, door de Weerter Bergen en de heidevelden van Craenendonck.
Langs die weg staat nu nog een oud veldkruis met een vrome en niet minder betekenisvolle aansporing om eerst nog ter plaatse voor ziel en zaligheid te bidden.
Deze weg is zelfs lange tijd van internationale betekenis geweest, aangezien de verbinding van het duitse achterland, t.w. het gebied van Keulen en Erkelenz met Antwerpen, hierover liep.
Op de kaart staat het kasteel te Weert vermeld als „'t huys", zonder nauwkeurige plaatsaanduiding; daarentegen is de ligging van „'t Huys" te Asten, gelegen aan het in de Peel ontspringende riviertje „de Astense Aa" vrij nauwkeurig aangegeven. Vermoedelijk zal dit wel zijn oorsprong vinden in de grote strategische betekenis, welke de Aa voor de inundatie van het gebied om 's-Hertogenbosch had; mogelijk moesten de kasteelbewoners toezien dat de watertoevoer niet reeds bij de bron werd afgesneden. De foto op blz. 33 toont ons de toegangspoort tot dit in 1944 verwoest kasteel, fraai gedecoreerd door enkele italiaanse populieren, *Populus nigra 'Italica'*.

Leerlooierijen

In de buurt van deze versterking stroomafwaarts waren runmolens gelegen die met waterkracht werden aangedreven.
De fijngemalen eikeschors – de parenchymcellen hebben een hoog looistofgehalte – was bestemd voor de plaatselijke leerlooierijen. Nog in 1850 had Weert er vier, Nederweert eveneens vier. Budel had er vermoedelijk nog meer, want zowel in Budel als in Soerendonk waren destijds schoenmakerijen gevestigd; vooral Leende was om zijn leerlooierijen bekend. Ook Weert bezat destijds een runmolen. Het Weerterbos, dat vroeger over een grote oppervlakte met eiken was begroeid, heeft behalve als houtleverancier voor de woningbouw, tegelijkertijd de lederbereiding in deze streken mogelijk gemaakt.
Nog tot in het begin van deze eeuw bedekte men in Weert de straat voor de woning, waarin een ernstige zieke werd verpleegd, met een enkele decimeters dikke laag run als geluiddempend materiaal, om daardoor de zieke de geluidsoverlast van over de straatkeien hobbelende karren te besparen.
In het run werden ook vaak de larven aangetroffen van neushoornkevers (*Oryctes nasicornis* L.) en zo kwamen de kevers dan ook meermalen in mijn bezit.

Mijl op Zeven

In de buurt van Asten ligt het dorp „Meyell" dat als het ware door het veen omsloten wordt.
De algemeen ingeburgerde uitdrukking: „Mijl op Zeven" zou haar oorsprong vinden in de omweg, welke men om de Peel moest maken om vanuit Meyell Sevenum te bereiken. In deze laatste plaats kende men meer dan een eeuw geleden het gezegde: „Het is van Meyell op Sevenum", voor iets dat alleen via een omweg viel te bereiken.
Het is wel merkwaardig, dat bij een in de volksmond voortlevende uitdrukking, het altijd moeilijk blijft de originele betekenis te achterhalen.
Zo zou ik met de vinger op de kaart eens willen wijzen op de ligging van Meyel bij de „Seven Moeren"; in middeleeuwse trant wordt de nadere plaatsaanduiding dan: „Meyell ob die Seven Moeren", hetgeen later dan mogelijk ingekort kan zijn tot Mijl op Zeven? In ieder geval houdt de naam „Mijl op Zeven" voor het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer in de Groote Peel deze oude benaming in ere!

Opkomst van de veeteelt

In de eerste helft van de negentiende eeuw was de veeteelt in de omgeving van het Weerterbos zo sterk toegenomen, dat de plaatselijke markt oververzadigd geraakte en een levendige handel ontstond in kalveren en jonge paarden, voornamelijk op Maastricht, Aken en Luik. We zien hier dus dat er tegelijkertijd meerdere factoren – de toenemende vraag naar dennehout, groeiende behoefte aan weiland – een grote structuurwijziging van het landschap ten gevolge hadden.

Struktuurwijziging van het landschap

Zo werden in de jaren 1833 tot en met 1856 in Limburg in totaal 5946 ha woeste grond voor de houtteelt in cultuur gebracht en nog eens 3154 ha voor bouw- en grasland.
Ongeveer tezelfder tijd zijn ook de heidevelden tussen de gehuchten Hushoven, Laar en het Weerter Bos ten dele ontgonnen en verdwenen en werd dit gebied geleidelijk aan met dennen en ook met percelen loofhout beplant, waardoor een grote uitbreiding van het bosgebied in de richting van de stad Weert tot stand kwam. Dit hele complex kreeg later in de volksmond de naam van „Weerter Bos".
De oorlogsperiode 1914-1918 eiste daarvan weer haar tol, – zeker niet tot ongenoegen van de respectievelijke eigenaars – omdat toen het noodzakelijk mijnhout duur betaald werd. De dennen, die in dit gebied inmiddels in tweede aanplant tot zware bomen waren uitgegroeid werden gekapt. De vrijkomende percelen werden voor de landbouw ontgonnen en niet meer met bomen beplant. Wel liet men op meerdere plaatsen op de perceelscheidingen bomen staan; deze leggen hier en daar thans nog getuigenis af van de vroegere toestand (zie foto 2).
De overgebleven stobben werden verwijderd en gekloofd en deze waren in die dagen voor de Weertenaren een zeer gewaardeerde aanvulling van hun brandstoffenvoorraad. Men tastte dit hout op in schuren en huizen en dit bracht de stadsbewoners op een merkwaardige wijze in aanraking met enkele natuurlijke bewoners van het bos, speciaal uit het rijk der insekten.
Overal in huis verscheen de grote dennensnuittor (*Hylobius abietis* L.), de dennenscheerder (*Myelophilus piniperda* L.) en de prachtige timmerbok (*Acanthocinus aedilis* L.) waarvan vooral de mannetjes zo opvallend sierlijke sprieten bezitten en waarvan men de larven met het brandhout in huis had gehaald.

Foto 2. *Rij grove dennen als perceelafscheiding.*

Na al deze rooiacties bleef van het oorspronkelijke Weerterbos alleen het stuk over dat thans onder die naam wordt aangeduid. Op het aangrenzende Noord-Brabants gebied zijn na 1914 belangrijke naaldbossen aangeplant, waarbij praktisch het hele heidegebied tussen het Weerterbos en Sterksel in de bebossing is opgegaan.

Sint Sebastiaanskapel

Bij een kruispunt van wegen, tussen het gehucht Laar en het Weerterbos, staat de oude Sint Sebastiaanskapel (zie kaart N.H.M. dl. 59 pag. 141), die uit de zeventiende eeuw dateert. Zij ressorteert onder „Monumentenzorg" en is voor enkele jaren gerestaureerd. Zoals foto 3 laat zien bevinden zich in de

Foto 3. *De kapel van Sint Sebastiaan.*

zijgevels nog oude steunbalken. De kapel waarin slechts incidenteel godsdienstoefeningen gehouden werden is toegewijd aan St. Sebastianus terwijl er ook St. Gertrudis en St. Marcoen bijzonder vereerd werden. Op de feestdag van St. Sebastiaan, 20 januari, vierde men er vroeger kermis; op de naamdag van St. Gertrudis werden weleer enkele vaten met water gevuld en gewijd, het zogenaamde „moezewater", waarmee korenmijten werden besprenkeld ter bestrijding van muizen- en rattenplagen.
De bunzingen die zich in de bossen schuil hielden, strekten hun strooptochten vaak uit tot nabijgelegen boerderijen, op jacht naar muizen en ratten. De sympathie van de bewoners voor deze acties slonk al spoedig als de bunzings ter afwisseling van het menu aan kippen en eieren meer dan normale aandacht schonken.

Uilen

Het hierboven vermelde kerkje heeft op zijn zolder gedurende vele jaren achtereen aan een kerkuilpaartje onderdak verleend; helaas toen voor enige jaren aan een woning in de buurt werkzaamheden werden uitgevoerd trok deze familie, die intussen reeds grote jongen bezat, de aandacht van de werklieden, met het bekende trieste gevolg. Bij de restauratie van het kerkje werd het vlieggat afgesloten, waardoor definitief een einde kwam aan de langdurig genoten gastvrijheid. Het is bekend, dat Weert en omgeving vroeger een zeer behoorlijk aantal uilen heeft geherbergd. Straatnamen als Uilenweg en Uilenmarkt – thans in het dialect Oelemarkt genoemd – zijn daarvan o.m. een bewijs. Omtrent de uitleg van de naam „Oelemarkt" is een vergissing ontstaan door een mededeling van A. J. A. Flament in de Maasgouw van Mei 1905, waarbij van de Oelenmartj – vanwege de foutieve interpretatie van oele = olla (Lat.) = pot, – een pottenmarkt werd gemaakt!
Een citaat van Lambertus Goofers in de Chroniek der Stad Weert 1784-1802 bevestigt mijn standpunt: „Savons - 1787 - was de ganse stadt verligt; op den „midden van den merkt was eenen langen dennen-„boom geplandt en daer waeren reypen om gedaen „en aen elken reyp lanteren gebonden met honderden „en men bond er van onder de lanteren aen en men „trock de reypen met een catrol om hoog; en alle de „arken waeren ook met honderden lanternen ver-„siert; de lanteren die waeren van pampier gemaekt „en de ark op den Uyllenmeerk die was vierkantig

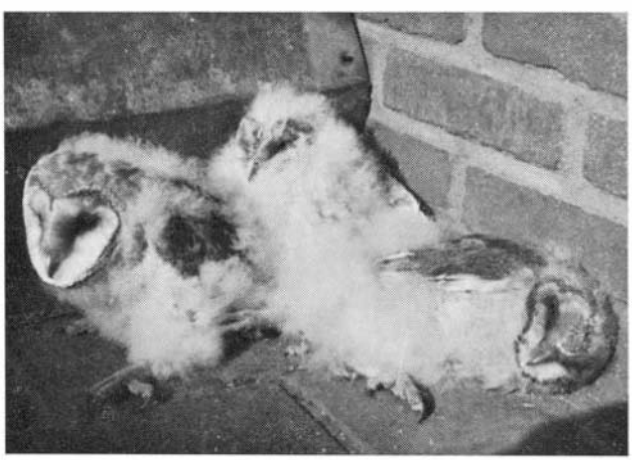

Foto 4. *Jonge kerkuilen.*

„gemaekt en van binnen was daer een croon. En in „de croon was een levende uyl in, en den merkt hiet „den Uyllenmerkt en noe hebben ze hem vernieuwd."
Een der oudste huizen op dit plein had boven in de gevel een ronde opening, waardoor uilen vroeger toegang hadden tot de zolderruimte; thans is de opening dichtgemaakt. Maar ook andere panden in die buurt hebben tot in onze dagen aan kerkuilen onderdak verleend. De nabij gelegen Franciscanerkerk biedt ook nu nog geregeld broedgelegenheid aan een kerkuilenpaar (zie foto 4).

Heugterbroek

Midden in het Weerterbos ligt het Heugterbroek, dat vele jaren geleden werd ontgonnen in werkverschaffing door het Waterschap „De Oude Graef".
Deze ondiepe plas was ontstaan op een leemhoudende bodem en stond geruime tijd aan verlanding bloot. In dit uitgesproken broekland had veenvorming plaatsgevonden en er werd dan ook turf gestoken. Er groeiden elzen, wilgen en berken.
's Winters als het broek was dicht gevroren, werd het slaghout gekapt; het aanwezige gras werd gesneden en als pakhooi verkocht.
Het Heugterbroek dat thans tot de landerijen van de „Grashut" hoort, bood geregeld broedgelegenheid aan de Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*).
Niet zo ver hier vandaan op de grens van Laar en Nederweert lag „het plevierske" een stuk grond ter grootte van ongeveer 4,5 ha., waarin men met graafwerkzaamheden een put heeft aangetroffen, opgetrokken uit zware eiken balken, die vermoedelijk eeuwen hebben getrotseerd. Daar werden ook vrijwel gesloten hoefijzers gevonden van opvallend geringe afmetingen; voor paarden van normale grootte waren ze veel te klein. Ook kwamen er enkele zwaarden voor de dag en twee stevige kisten, die in het grondwater waren geconserveerd, en met slib waren gevuld; aan de inhoud kon verder geen betekenis worden toegekend.

Steenoven

Een bepaald stuk grond, staat bekend als „de Steinoeven"; in de 17de eeuw bakte men van de daar aanwezige klei de z.g. „zonnebekkers", stenen die men thans nog in oude huizen aantreft. De veldovens werden met turf gestookt, waardoor men een gelijkmatiger en hard produkt verkreeg. De klei van het Weerterbos maakte een eind aan de lemen behuizingen in het Weerter land.

De bomen van het bos

Ook was het bos van betekenis als leverancier van brandstof voor de verwarming van boerderijen en stadswoningen (brandhout) en voor het stoken van de bakovens bij de boerderijen en de bakkerijen in de stad (bakkerstakkebossen).
Naast brandhout werden ook „denneknoppen" met zakken vol verzameld, aan de kant van het bos in hondekarren opgetast en zo naar huis vervoerd, tot in het begin van deze eeuw bleef dit gebruik in zwang. Voor de hond, die de kar, heen en terug meer dan 10 km. tot voorbij de woning van „de tinnegieter," moest trekken was de ellende niet te overzien, vooral als op de terugtocht de sprokkelaar zich ook nog boven op de beladen kar posteerde.
Maar ook voor de houthakkers, die de takkebossen moesten maken en wegsjouwen was het doorgaans een hard gelag, getuige het gedenkteken op de plaats waar een hunner het tijdelijke verblijf op deze wereld met het eeuwige moest verwisselen. De takkebossen werden in de boomgaard bij de boerderijen tot een grote berg opgetast, in de buurt van het bakhuis; men had het stookmateriaal dan dicht bij de hand.
De fruitbomen waren vroeger een lang leven beschoren. Ze gingen mee tot ze afstierven of door de storm werden geveld. Vele dezer bomen vertoonden kankerachtige woekeringen, veroorzaakt door een roodbruine bladluizensoort, *Eriosoma lanigerum*, de z.g. bloedluizen, die een witte was-achtige massa afscheiden. Met een in petroleum gedrenkt stuk jute

werden de aangetaste plekken wel eens afgewreven ter bestrijding van het kwaad. De vruchtbomen zaten zomers flink onder de rupsen van de ringelrupsvlinder, (*Malacosoma neustria* L.), die vanuit een spinsel in de oksels van takken hun vraatzuchtige voedselexpeditie's uitvoerden; deze nesten werden 's avonds met een op een stok gestoken brandende turf vernietigd.

Oorlogschade in 1940 - 45

Ook de tweede wereldoorlog 1940-45 liet het Weerterbos niet onberoerd. In de meidagen 1940, toen de duitse legers binnenvielen maakten deze, door een opening in de verdedigingslinie, tussen de nederlandse grens en het kempisch kanaal een omtrekkende beweging, waarbij ze de langs de Zuid-Willemsvaart aangelegde verdedigingslinie in de rug bedreigden, de verdedigers bleef niets anders over dan door een haastige terugtocht te redden wat er nog te redden viel.
Ze trokken toen terug op het Weerterbos en toen bleek dat ook daar de situatie onhoudbaar was trok men door het bos naar het Noordbrabants deel bij het landgoed Hugten en verder westwaarts. Nog in de loop van mei 1940 volgde daarna een aanval van een engelse bommenwerper die zijn lading over het bos uitstrooide, blijkbaar in de wetenschap dat daar inmiddels munitie-depôts waren aangelegd. Later, tijdens de oorlog, maakte er een duits vliegtuig met beschadigde motor een noodlanding en bij de bevrijding waren het weer engelse en amerikaanse batterijen, die er dekking vonden bij de beschieting van de duitse linies in het gebied van Nederweert. De canadezen uiteindelijk haalden er bij hun opmars het hout voor het verbeteren van de door het zwaar materiaal doorploegde wegen van het Middenlimburgse land, op weg naar de victorie.

HET WEERTER BOS

door J.H.H. DE HAAN (Weert)
– met foto's van de schrijver –

III. De avifauna (eerste stuk)

In zijn huidige constellatie moet onder de benaming „Weerter Bos" het hele gebied worden samengevat, dat zich vanaf de spoorlijn Weert-Maarheze ter hoogte van het landgoed „Bakewell" in noordoostelijke richting over een lengte van ongeveer 5,5 km uitstrekt tot aan het moeras „De Kievit" gelegen op de grens van de gemeenten Nederweert en Someren bij het gehucht „De Hutten" aan de Bolderdijk.
Dit complex van bossen met omringende en tussengelegen ontginningen, dat alleen reeds op limburgs territoir een oppervlakte beslaat van ruim 1200 ha, zet zich op Noordbrabants gebied voort in de uitgestrekte bossen van de Hugterheide onder de gemeenten Budel en Maarheze. In het limburgse deel komt naast naaldhout nog relatief veel loofhout voor, terwijl de brabantse bossen hoofdzakelijk uit naaldhout beplantingen met slechts weinig loofhout bestaan.
Het Weerterbos vormt met zijn hogergelegen droge zandkoppen en zijn vochtige tot drassige laagten van zandige en leemhoudende gronden met laag- en hoogveenafzettingen, die doorsneden worden door genormaliseerde beken en waterlopen (Oude Graef; Bossche Vaart; Hugterbeek) een zeer afwisselend landschap, waarin een reeks van verschillende biotopen de voorwaarde scheppen voor een soortenrijke flora en fauna. De aanwezigheid van gevarieerde bossen en struwelen, afgewisseld door bouwlanden, weidegronden en boomgaarden, die overvloedig voedsel en verblijfplaatsen garanderen, oefent dan ook een grote aantrekkingskracht uit op zowel stand- als trekvogels.
Waren aanvankelijk de watervogels door het ontbreken van grotere complexen open water in dit gebied slechts matig vertegenwoordigd, zo is door het graven van een groot bassin aan de rand van het Weerterbos t.b.v. zandwinning voor de aanleg van de autosnelweg E9 in 1971 thans een belangrijke aanvulling van de avifauna van dit gebied te verwachten. In het onderstaand overzicht zijn reeds de eerste resultaten daarvan vermeld.
In het tweede stuk wordt een reproductie opgenomen van een schilderij van een Slechtvalk ♂ vervaardigd door wijlen de heer P. A. Hens, oud-burgemeester van Valkenburg en Houthem, mede-oprichter en langjarige voorzitter van de Stichting Het Limburgs Landschap; voorzitter van de Nederlandse Club van Vogelkundigen; auteur van de Avifauna van de Nederl. Provincie Limburg.
De heer Th. Lammers te Maarheze was zo vriendelijk om zijn ornithologische aantekeningen betreffende dit gebied voor deze publicatie ter beschikking te stellen, waarvan dankbaar gebruik werd gemaakt.
Meer dan 130 vogelsoorten, die met zekerheid in het Weerterbos werden waargenomen, zijn in dit overzicht opgenomen. Het is het resultaat van een groot aantal speurtochten die in alle jaargetijden door dit gebied werden ondernomen.

Het Vogelleven in het Weerterbos

In het najaar, wanneer de naderende winter zich onmiskenbaar aankondigt, kan de komst van de Bonte Kraai, *Corvus cornix* L., die haar broedgebied in Oost Duitsland heeft (Silezië, Pruisen e.a.) met als westgrens de Elbe, hier worden tegemoet gezien. Van oudsher verschijnt deze vogel in deze streken, wanneer de barre winter in het Oosten en Noorden van ons werelddeel hun voedselbron voor vele maanden onder een dikke sneeuwlaag dreigt af te sluiten.
Reeds voor eeuwen hebben de vlaamse schilders de aanwezigheid van bonte kraaien in dit landschap bij de afbeelding van winterse taferelen vastgelegd.
Een interessant voorbeeld daarvan vinden we o.a.

terug in het Urenboek van de hertog van Berry „Tres riches heures du duc de Berry" een beroemd getijdenboek uit de vijftiende eeuw, dat is verlucht met kostbare miniaturen, vervaardigd door de Zuid Nederlandse gebroeders Pol, Herman en Jan van Limburg. Daarin komt onder meer op de uitbeelding van de maand februari een groep bonte kraaien voor, die hun voedsel zoeken in de mest van een nabijliggende schaapskooi.

Dat in de afgelopen vijfhonderd jaar daarin niet zo bar veel veranderd is, blijkt wel uit een mededeling van de heer M. van Deursen (Staatsbosbeheer), die in de afgelopen winter in de Peel een troep van ongeveer 20 tot 30 bonte kraaien waarnam. Merkwaardig daarbij was dat zij steeds optrokken met de daar overwinterende ganzen. Ze trokken 's-morgens met de ganzen weg naar de voedselplaatsen en keerden er tegen de avond weer mee terug om gezamenlijk te overnachten.

Geconstateerd werd, dat de belangstelling van de bonte kraaien daarbij uitging naar de door de ganzen gedeponeerde faeces, waaruit ze gretig fourageerden.

In de afgelopen winter hebben zich hier bij het Weerterbos slechts zo nu en dan enkele exemplaren van deze vogelsoort vertoond. Vroeger echter was hier te lande de bonte kraai in het najaar een zo algemene verschijning, dat daardoor het spreekwoord ontstond: Eén bonte kraai maakt nog geen winter.

De Bonte Kraai is met onze Zwarte Kraai zeer nauw verwant. Aangezien zij afzonderlijke, aan elkaar grenzende broedgebieden hebben, komt bastaardering in het grensgebied voor.

De Zwarte Kraai *Corvus corone* L., is in het Weerterbos in een behoorlijk aantal paren als broedvogel maar ook als trek- en zwerfvogel aanwezig. Ze broedt graag in de hier op perceelsafscheidingen nog aanwezige rijen van grove dennen, welke „rechten" haar nogal eens door torenvalken worden betwist. Voor hun voedselopnamen bezoeken ze de aangrenzende akkers, boomgaarden en weilanden. Hun voedsel is zowel plantaardig (graan, fruit en bessen) als dierlijk (zieke vogeltjes en vogeleieren) waarvan vooral de op de grond broedende vogels als fazanten en patrijzen het kind van de rekening worden. Door het verdelgen van voor de landbouw schadelijke insecten (emelten) zijn ze echter toch ook wel weer nuttig.

In het najaar worden hun gelederen verder nog versterkt door immigrerende Roeken en Kauwen.

De Roeken *Corvus frugilegus* L., broeden in dit gebied echter niet meer. De oorlogsjaren hebben van deze vogelsoort een zware tol geeist. Hun belangstelling ging blijkbaar teveel uit naar de op de akkers uitgestrooide graankorrels en georganiseerd trok men tegen hen te velde.

De jonge vogels werden uit de nesten genomen en als „piepkuikens" verkocht. Zo ging ook nabij Nederweert een grote kolonie te gronde. In de broedtijd komen ze in het Weerterbos nauwelijks meer voor. In de winter daarentegen bevolken ze nog steeds de akkers, meestal in gezelschap van Kauwen *Corvus monedula* Vieill. Tegen de avond verzamelen ze zich daar in grote troepen om een gezamenlijke roestplaats in het bos op te zoeken.

De Kauwen hebben zich, ook als broedvogels, overal in het gebied van het Weerterbos weten te handhaven. Het zijn holenbroeders, die graag de broedplaatsen van de Zwarte Specht in beslag nemen. Hun voedsel, zowel plantaardig als dierlijk, zoeken ze in de weide en op de akkers. Ze leven blijkbaar onder een beter gesternte en zijn niet zozeer aan vervolging blootgesteld.

Er is echter nog een andere bewoner van dit bos, wiens reputatie jammer genoeg ook niet precies altijd in goede geur staat nml. de Ekster *Pica pica* L. Het is een sieraad voor het bos en hij is er ook nog in zeer behoorlijk aantal aanwezig. Het hele jaar door ziet men ze daar rondvliegen. 's-Winters verzamelen ze zich soms in troepen van tien tot twintig stuks en zoeken dan gemeenschappelijke slaapplaatsen op. Vooral als landbouwers hun in de bossen gelegen landerijen in het voorjaar met stalmest bestrooien, zoals sporadisch nog wel voorkomt, hebben ze daar blijkbaar feest. Dan is zo'n terrein soms voor geruime tijd een verzamelplaats van vele vogels, waar ze vrijwel ongestoord van een welvoorziene dis kunnen ge-

nieten. Bij het gezelschap van de eksters, die dan altijd weer luidruchtig zijn, voegen zich dan fazanten, vinken, kepen, groenlingen, geelgorzen, leeuweriken en ringmussen.
Bij de invasie van de Notenkraker *Nucifraga caryocatactes* L., die in 1968 als een explosie over ons land kwam, kreeg het Weerterbos daarvan een goed deel mee. Vooral de door het bos lopende wegen met grazige bermen en de daarin gelegen weiden bleken op deze vogels een grote aantrekkingskracht uit te oefenen. Wekenlang hebben ze zich hier opgehouden, en vrijwel steeds in elkaars gezelschap in kleine troepjes. Zodra een exemplaar het contakt met zijn soortgenoten verloor, klonk een scherp Krekkrekkrek, dat tot spoedige hereniging leidde. Ze zochten ijverig naar insekten en wormen en toonden daarbij weinig belangstelling voor wat er verder rondom hen gebeurde. Toegeworpen nootjes hadden alleen hun aandacht zolang die door de lucht zweefden. Zelfs als deze op enkele centimeters van hen verwijderd in het gras vielen keken ze er niet meer naar om. Officieel vermeldt hun menu: noten, en zaden van naaldbomen, beukenoten, eikels, bessen en andere vruchten. Verder nog wormen, jonge vogels en insekten. Het schijnt toch wel, dat de hier toen aanwezige notenkrakers in hoofdzaak op dierlijke kost waren ingesteld. Ze waren zeer behendig in het achterna zitten van kevers en vliegen.

Notenkraker- Nucifraga caryocatactes macrorhynchos Brehm. Oktober 1969 Zittend tegen Zilverden Abies alba in karakteristieke houding.

Notenkraker- Nucifraga caryocatactes macrorhynchos Brehm. Oktober 1969 Voedselzoekend in de wergberm.

Het was moeilijk na te gaan, hoeveel exemplaren destijds tegelijk in het Weerterbos aanwezig waren. Er waren waarnemingen van 9 vogels langs één weg en zelf zag ik er tegelijkertijd 6 in een weiland, later vernam ik de aanwezigheid van nog 2 ex. elders in dit gebied.
Eén van onze sierlijkste vogels is de Vlaamse Gaai *Garrulus glandarius* L., die hier het hele jaar door in ruime mate aanwezig is. Het aantal broedparen over het hele gebied verspreid mag rustig op minstens vijftig gesteld worden. Overal ziet men ze de boswegen kruisen, zowel in de loof- als in de naaldbossen en ze houden zich graag op in die gebieden waar de bebossing het weiland omzoomt. Ze voeden hun jongen met wormen en insekten en later met jonge vogeltjes waarvoor ze andere nesten plunderen. Dit heeft hun reputatie zeer geschaad.
Vanaf eind september bespeuren we bij aankomst van trekvogels een duidelijke toename van deze vogels. In die tijd hebben ze grote belangstelling voor de dan rijpende eikels, beukenootjes en hazelnoten die ze als een soort wintervoorraad hamsteren. Door ze daartoe

in de grond te verbergen werken ze de verspreiding van dit loofhout sterk in de hand.
Spreeuwen *Sturnus vulgaris* L., zijn er vooral in de herfst in grote getale aanwezig. Als ze vanuit hun slaapplaatsen des morgens in troepen over de omgeving uitzwermen om voedsel te zoeken, worden de hier gelegen landerijen geregeld bezocht. Als deze grote troepen onder invloed van de naderende winter geleidelijk wegtrekken, blijven steeds kleinere groepjes over, die dan met behulp van een ontdekte voedselbron de moeilijke dagen weten te overleven.
In het voorjaar komen de grotere groepen weer opdagen, soms in het gezelschap van trekkende kieviten. Ze zwerven dan weer enige tijd in de omgeving rond. Vele trekken weer verder, andere troepjes lossen zich in paartjes op en zoeken, gewoonlijk in de buurt van de boerderijen of in verlaten spechtenesten, broedgelegenheid. Fouragerend lopen ze dan gaarne achter de koeien aan om de door het hoefgedreun opduikende wormen op te peuzelen.
In de eerste dagen van mei arriveert de Wielewaal *Oriolus oriolus* L., welke sierlijke vogel in de buurt van Weert in een nogal behoorlijk aantal voorkomt. In het Weerter Bos is hij jaar voor jaar in meerdere paren aanwezig. Ze nestelen graag in loofbomen. Het voedsel bestaat in hoofdzaak uit rupsen, zodat ze voor de bosbouw zeer nuttig zijn.
De Groenling *Carduelis chloris* L., overigens standvogel, komt reeds vroeg in het voorjaar in grotere troepen aan. Ze houden niet zo zeer van het aaneengesloten bos maar prefereren voor hun nestbouw alleenstaande bomen.
De Appelvink *Coccothraustes coccothrautes* L., is een zeer zeldzame gast. In de winter 1969/70 had blijkbaar een kleine invasie plaats. Toen kwamen ze omstreeks Kerstmis en er werden tot bijna half febr. exemplaren waargenomen. Ze bezochten de boomgaarden op zoek naar de op de grond liggende pitten van kersen, waarvan de kernen hun geliefd voedsel uitmaken. Gewoonlijk waren ze maar met enkele bij elkaar en het grootste groepje, dat ik op 5 januari '70 waarnam, bestond uit 8 stuks. Door een waarneming van Lammers, die op 22 mei 1971 bij de Grashut in het centrum van het Weerterbos een paartje met drie vlugge jongen zag, kunnen we ze tot de incidentele broedvogels rekenen.
Zo om de jaarwisseling 1971/72 verschenen hier betrekkelijk veel Putters, Sijsjes en Goudvinken.
Op de Sijsjes oefenden de vele aanwezige elzen- en berkenzaden een grote aantrekkingskracht uit. De Putters stilden hun honger met de zaden van distels en andere onkruiden.
Goudvinken *Pyrrhula pyrrhula* Gmel., hebben altijd in het Weerterbos gebroed. Ook nu nog komen ze er geregeld voor. Lammers schat hun aantal op 6 tot 8

Noordse Goudvink Pyrrhula p. pyrrhula (Linn.) een zeldzame trekvogel.

broedparen. In de zomer van 1971 waren mij drie nestplaatsen bekend. In een dezer nesten werd later nog maar één jonge vogel aangetroffen. Het is niet uitgesloten, dat de gaaien daaraan schuldig waren. Naast deze goudvink, *Pyrrhula p. europoea* Vieill. komt, zij het zeldzaam, ook de grotere Noordeuropese vorm voor, *Pyrrhula p. pyrrhula* L. Van de kooivogelvangers, die vroeger het Weerterbos regelmatig bezochten, vernam ik dat zij meermalen de grote goudvink hadden buitgemaakt. Van een gekooid exemplaar kon ik eens een foto maken, die bijgaand is gereproduceerd. Dit ras broedt in hoofdzaak in Oost-Europa.

De Barmsijs, *Carduelis flammea* L., die in ons land op de trek toch wel meer voorkomt, werd hier gedurende de laatste jaren slechts éénmaal gezien. Ze houdt van de zaden van berken en elzen, die hier overvloedig aanwezig zijn.

Kneutjes, *Carduelis cannabina* L., houden zich in de trektijd veel in het landbouwgebied op, waar ze hun voedsel in de zaden van tal van onkruiden vinden. Ze broeden hier ook in een behoorlijk aantal, hetgeen ook door Lammers werd geconstateerd. Nu nog, begin mei, zwerven in het Weerterbos nog vrij veel paartjes dezer soort. De aanwezigheid van Kruisbekken werd herhaaldelijk gesignaleerd zonder dat dit door mij kon worden bevestigd.

Vinken en Kepen zijn hier in de trektijd vaste bewoners.

Het is opvallend hoe lang deze vogels door plaatsen waar voedsel en gelijktijdig stilstaand water aanwezig is kunnen worden gebonden. In het droge voorjaar 1972 zag ik een uit deze soorten samengestelde troep zich wekenlang op dezelfde plaats ophouden, waar in de sloten toch nog een laagje water aanwezig was.

De in het bos gelegen boerderijen zorgen er voor dat ook de Huismus, *Passer domesticus* L., hier een vrijwel zorgeloos bestaan kan voeren. Ze vinden er voedsel en broedgelegenheid en zijn er het hele jaar door aan te treffen. In de zomer zwerven ze met troepen door de dennenbossen en hebben het dan kennelijk gemunt op de daar levende luizensoorten, die ze tussen de naalden wegpikken.

De Ringmus, *Passer montanus* L., is eveneens het hele jaar door present en ook zij zoekt graag de omgeving van de boerderijen op, omdat daar altijd wel wat van haar gading te vinden is. In de winter houdt ze zich vooral in haagbeuk- en ligusterhagen op, waarin ze dan tegen koude winden beschutting kan vinden.

Door de ontginningen heeft ook de Grauwe Gors, *Emberiza calandra* L., meer gelegenheid gekregen om zich in dit gebied te vestigen. Op de broedplaatsen zien we ze reeds vroeg in het voorjaar verschijnen. Zittend op de afrastering van weilanden zingt het mannetje dan zijn vrij eentonig lied en verraadt op die manier al heel gauw zijn aanwezigheid. Veel komen er echter niet voor. Anders is het gesteld met de Geelgors, *E. citrinella* L., die er het hele jaar door aan te treffen is. Des winters zwerven zij in kleine troepjes rond en in de zomer broeden ze in vrij grote getale.

De Rietgors *E. schoeniclus* L., ziet men nog het meest in de aanwezige drassige terreinen met een begroeiing van wilgen en riet. Op 2 mei 1972 zong een rietgors in de top van een hoge boom. Ze stelt niet zulke hoge eisen aan haar biotoop als menige andere soort.

De Kuifleeuwerik, *Galerida cristata* L., die hier in de loop der jaren toch wel sterk in aantal is teruggelopen, was de afgelopen winter weer meer dan gewoonlijk in deze omgeving waar te nemen. Zelfs hield zich de hele winter door een paartje op in het centrum van de stad Weert. Ook in de buurt van het Weerterbos heb ik verschillende paartjes kunnen zien. Ook de Boomleeuwerik, *Lullula arborea* L., komt in dit bos jaarlijks in enige paren voor. Lammers constateerde eveneens twee zingende mannetjes.

De Veldleeuwerik, *Alauda arvensis* L., trekt hier in het najaar en vooral bij plotseling invallende koude langs het bos in behoorlijk grote troepen door naar het Zuiden. Maar ondanks deze vaak massale uittocht klinkt dan toch weer vroeg in het voorjaar boven de weiden en akkers hun melodieuse lied, waarmede ze zo feestelijk de komst van een nieuwe lente inluiden.

Van de Piepers zijn het de Boompieper, *Anthus trivialis L.*, en de Graspieper, *A. pratensis* L., welke hier

Nest van Graspieper Anthus pratensis (L)

broedend worden aangetroffen. De boompieper houdt zich graag op in kaalkapplekken van bossen met een rijke onderbegroeiing. Voor de toekomst laat de voortgezette houtaankap een veelvuldiger optreden vermoeden.

Op 19 mei '72 zag ik op een terrein van enige hectaren bosaanplant gelijktijdig een achttal zangposten van deze soort.

De Graspieper houdt zich meer op in vochtige weilanden en waar aan deze voorwaarden is voldaan kan men ook op zijn aanwezigheid rekenen. Als trekvogel komt hij veel voor. Mijn laatste waarneming van trekkende graspiepers werd gedaan op 21 april 1972. Het waren 8 exemplaren die in een weiland ijverig bezig waren met het zoeken naar voedsel.

Van de Kwikstaarten kan men de Witte Kwikstaart, *Motacilla alba* L. op verschillende plaatsen in en buiten het broedseizoen aantreffen. Ze zoeken hun voedsel meestal langs de waterlopen en op de zanderige gedeelten van bospaden, waar dan neerstrijkende vliegen, kevers, rupsen en spinnen buit gemaakt worden.

De Gele Kwikstaart, *M. flava* L., komt hier als broedvogel in de laatste jaren in steeds mindere mate voor, doch dat beperkt zich niet tot het Weerterbos. Het aantal wisselt van jaar tot jaar wel wat, maar over het algemeen genomen is het aantal broedparen, vergeleken bij vroeger, in deze contreien sterk afgenomen.

De Grote Gele Kwikstaart, *M. cinerea* Tunst., zag ik hier slechts enkele malen, in hoofdzaak in het najaar. Voor het laatst op 5 oktober 1971, toen zich een exemplaar bij de oevers van „De Oude Graef" ophield.

Boomkruipers, *Certhia brachydactyla* Br., worden nog het meest in het voorjaar gezien, omdat ze zich dan van de ene boom naar de andere vliegend over een groter gebied moeten bewegen. In het Weerterbos, met nogal wat moeilijk bereikbare terreinen, worden ze ook geregeld in de broedperiode waargenomen maar het blijft toch moeilijk om over het aantal broedgevallen een goed overzicht te krijgen.

De mezen, waar buiten de broedtijd de boomkruipers graag mee optrekken, zien we hier zeer veel. Vooral in de eerste maanden van 1972 zagen we ze in grote getale.

Koolmezen, *Parus major* L., en Pimpelmezen, *Parus caeruleus* L. nog het meest, maar daarnaast waren de Zwarte Mees, *P. ater* L., de Matkop *P. montanus Conrad,* en de Glanskop, *P. palustris* L. in zeer behoorlijk aantal aanwezig. De Staartmees, *Aegithalos caudatus* L. en de Kuifmees *Parus cristatus* L. waren er ook, maar toch veel minder.

Velen van hen zijn er gebleven en in de laatste week van april waren er reeds koolmezen met vluchtige jongen.

Maar buiten de aanwezigheid van dit opvallend groot aantal mezen in de afgelopen winter en in de trektijd, biedt het Weerter Bos toch wel aan vele mezen broedgelegenheid. Het naald- en loofhout wordt praktisch doorlopend geinspecteerd en men zou denken, dat op die manier haast geen insect meer in leven blijft. Zo is het natuurlijk niet. Maar een typisch bewijs van de bijdrage, welke de vogels leveren in de strijd tegen schadelijke insecten demonstreert zich gedurende de laatste jaren bij het massaal optreden van de rupsen van de Basterdsatijnvlinder, *Euproctis chrysorrhoea* L. Overal in de provincie, vooral langs de grote wegen, heeft zich deze plaag geopenbaard. Vele eikebomen werden tot het laatste blad kaalgevreten. Anders verliep het echter in het Weerterbos. Enkele eikebomen staande aan de rand van het bos, in de onmiddellijke nabijheid van de E.9, waaronder in de loop van 1971 ook nog bosbouwwerkzaamheden werden verricht, dragen nu ook nesten dezer rupsen. Door dit werk en het onophoudelijk langsrazende verkeer werden blijkbaar de vogels daar uit de buurt weggehouden en konden geen opruimend werk verrichten. Daarentegen bleef het eigenlijke loofhoutrijke bos vrij van de rupsen-invasie, terwijl op nauwelijks honderd meter afstand de bomen kaal stonden. De vogels van het Weerterbos hebben door hun opruimend werk de plaag nagenoeg volledig buiten hun revier kunnen houden.

Weiland in het Weerter Bos een elderado voor vele vogels. Links Robinia (Robinia pseudoacacia)

Met de mezen zwerven graag de Goudhaantjes, *Regulus regulus* L., door de bossen rond. Zolang als ik weet zijn er ook broedend voorgekomen en meermalen heb ik er hun nestjes gezien. Ze bevatten soms tien en meer eieren, zeer klein, iets meer dan een centimeter groot.

Aan een goudhaantje in het Weerterbos heb ik nog een herinnering die mij terugvoert naar een boswandeling op een snikhete zondagmiddag, nu vele jaren geleden, toen mijn aandacht werd getrokken door angstig gefladder en gepiep van een vogeltje, dat uit een grove den klonk. De oorzaak was spoedig ontdekt. Het vogeltje moest ergens aan vastzitten, maar de hulpverlening leek niet zo eenvoudig. De klauterpartij heb ik er op gewaagd en staande op een tak en mij aan een hogere vasthoudend kon ik amper het vogeltje bereiken. Met de toppen van mijn vingers kon ik het in de palm van mijn hand werken en het zo bevrijden. Het bleek een goudhaantje te zijn. Door de warmte was de kleverige hars van de den bij de naalden naar buiten getreden en het vogeltje was nu met zijn staartveren daaraan vastgekleefd. Als ik goed gezien heb waren er drie staartveren aan de dennenaalden blijven zitten. Toen ik het vogeltje losliet vloog het haastig weg. Meer dan wat ongemak en een schoonheidsfoutje zal het voor het goudhaantje wel niet betekend hebben. In ieder geval was daarmede een angstig avontuur ten einde.

Op de trek is de Klapekster, *Lanius excubitor* L. er ongetwijfeld een regelmatige bezoeker. Lammers ziet ze in de wintermaanden in dit gebied min of meer geregeld in 1 of 2 exemplaren. Zelf zag ik o.m. op 7 juli 1971 een ♂ over en tussen een populierenaanplanting vliegen. Later, op 15 november, werd ook nog een exemplaar gezien, dat een hoogspanningsmast aanvloog en daarop geruime tijd bleef zitten.

Voor de Grauwe Klauwier, *L. collurio* L., is hier wel een ideale broedplaats aanwezig. Veel bramen, insekten te over en uitgestrekte aanplantingen van populieren, die door deze vogels ook gaarne als observatie-

post worden gebruikt. Alles wat ogenschijnlijk tot zijn biotoop moet worden gerekend is hier in ruime mate voorhanden. Toch zijn de waarnemingen in dit gebied betrekkelijk schaars.
In de Avifauna van Limburg pag. 133 is een waarneming van R. J. Hoogervorst (Staatsbosbeheer) vermeld, die op 19-6-'53 een ♂ met voer in de bek in het Weerterbos waarnam. Een zelfde waarneming deed ik op 11 aug. '47, waar een Grauwe Klauwier bezig was met het voeren van vluchtige jongen. Lammers kon het broeden nog in 1969 vaststellen, terwijl hij in 1970 de aanwezigheid in de broedtijd constateerde.
Nu, 11 juni '72 zag ik bij het Weerter Bos een Grauwe Klauwier in een boom op de uitkijk zitten. Toen een roodborsttapuit wat te dicht in zijn buurt kwam joeg hij die onmiddellijk weg.
Huismussen en kneuen, die praktisch naast hem zaten, liet hij ongemoeid. Het was duidelijk dat hij die plaats als zijn revier beschouwde, waarin hij instinctief geen andere insekteneters dulde en dat hij op die manier de voedselbron in de omgeving van zijn nest wilde veilig stellen. In feite behoeft hij zich daarvoor geen zorgen te maken.
Het terrein, waarin hij zich ophoudt, vormt nml. voor zijn soort een ideaal biotoop. In open landschap, naast met puntdraad afgezet bouwland, omzoomd door veel struikgewas en braam, welke laatste nu evenals de vele planten, welke er de bermsloot vullen, volop in bloei staan en daardoor een overvloed van insekten: hommels, kevers, bijen en vliegen aantrekken, zodat er zijn tafeltje doorlopend gedekt staat.
Ook op 15 juni d.o.v. was hij weer op dezelfde plaats aanwezig. Kennelijk dus weer een broedgeval van deze soort, dat nu zo langzaam aan tot de zeldzaamheden gaat behoren.
De Grauwe Vliegenvanger, *Muscicapa striata* Pall., wordt vrij geregeld gezien. Recente data: 27 mei 1970 en 18 aug. d.o.v. Lammers kent hem hier ook als geregelde broedvogel in klein aantal.
De Bonte Vliegenvanger, *Ficedula hypoleuca* Pall., is hier geregeld op de trek zowel in voor- als najaar. Recente datum: 13 april 1972.
Tjiftjaf, *Phylloscopus collybita* Vieill., en Fitis, *Ph. trochilus* Bechst., treffen we hier ook als broedvogel zeer talrijk aan. Dit jaar hoorde ik de zang van de Tjiftjaf voor het eerst op 15 maart gevolgd door de Fitis op 24 maart.
De Fluiter, *Ph. sibilatrix* Bechst., lijkt hier een meer ongeregelde gast. Het mannetje verraadt gewoonlijk zijn aanwezigheid door zijn melodieuse zang, welke hij te horen brengt terwijl hij tussen de bomen in het loofbos over de lage heesters heen over een zeer beperkte afstand op en neer vliegt. Maar die periode van zingen houdt niet lang aan en het is best mogelijk, dat hij in dit grote bos-complex met veel loofhout meer voorkomt dan men wel vermoedt. Als laatste datum zag ik op 17 sept. 1971 drie exemplaren bij „De Oude Graef" vliegend tussen eik en langs het water staande varens. Lammers zag ze in het voorjaar op drie verschillende plaatsen.
Het voorkomen van de Rietzanger, *Acrocephalus schoenobaenus* (L)., wordt tot de aanwezige drassige plaatsen beperkt, waar waterwilg, riet, gagel en anderdere heesters voor een min of meer gesloten begroeiing zorgen.
In het Weerterbos zijn dat in hoofdzaak kleinere percelen, die verstrooid over het gebied liggen.
De Sprinkhaanrietzanger, *L. naevia* Bodd., vindt hier op enige plaatsen een voor hem zeer geschikt biotoop. Er zijn hier veel populieren-aanplantingen met ruige ondergroei, veelal vochtig, aan welke plaatsen hij voor zijn verblijf de voorkeur geeft.
Het ven „De Kievit" biedt o.a. nestgelegenheid aan de Grote, *Acrocephalus arundinaceus* L, en de Kleine Karakiet, *A. scirpaceus* Herm. Vele delen van dit moeras zijn echter inmiddels drooggelegd. Maar hier en daar is nog de begroeiing van broekland aanwezig, waar zich nog een aantal moerasvogels hebben weten te handhaven: een interessant onderdeel van het Weerterbos-complex. De grote verscheidenheid in de begroeiing langs wegen, paden en waterlopen door onbebost gebied en langs velden en struwelen geeft hier aan de Bosrietzanger, *A. palustris* Bechst., volop nestgelegenheid. Hij komt in dit terrein dan ook geregeld voor, zij het in wisselend aantal.

Oude boerderij op de heide bij het Weerterbos, naar een schilderij van A. Glaudemans